

MOLNÁR ANITA – SÉRA MAGDOLNA

NEM CSAK NYELVPOLITIKUSOKNAK

Csernicskó István: *Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2013, 576 oldal

A Gondolat Kiadó 2013-ban jelentette meg Csernicskó István kárpátaljai magyar nyelvész *Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)* című monográfiáját, amely közel 600 oldalban foglalja össze a mai Kárpátaljaként ismert régióban alkalmazott nyelvpolitikai törekvéseket.

A könyv egyik fontos ismérve és jelentősége, hogy mindezidáig nem született hasonló részletességű feldolgozása a témának. A szerző problémafelvetéssel kezdi könyvét, melyben rámutat, hogy a régió jelenlegi nyelvi, nyelvpolitikai helyzete csak tágabb történelmi események tükrében értelmezhető, ezért tesz kísérletet arra, hogy nyelvészként megpróbálja részletesen visszavezetni és bemutatni azokat a főbb társadalmi, történelmi és geopolitikai eseményeket, melyek az évtizedek folyamán hatással voltak a kárpátaljai magyarok jelenlegi nyelvi és oktatási helyzetére. Mint ahogy a szerző vélekedik, a könyv célja, hogy bemutassa, „miként alakította a nyelvekhez fűződő nyelvpolitikai viszony, a hatalmi központok nyelvpolitikája éppen olyanná a mai Kárpátalja nyelvi helyzetét, amilyenek azt ma ismerjük”.

A következő kisebb rész azt boncolgatja – a fent említettek függvényében –, hogy milyen a régió jelenlegi nyelvi képe. Statisztikai adatokkal, különböző kutatási eredmények felhasználásával mutatja be, hogyan viszonyulnak a kárpátaljai magyarok az anyanyelvükhöz, mely nyelveket használnak a különböző nyelvhasználati szintereken, hogyan viszonyulnak az egy-, két- és többnyelvűséghez.

A második fejezetben a szerző annak próbál utánajárni, hogy milyen nemzetiségi és oktatáspolitikai vonatkozások állnak (állhatnak) mindezek hátterében: azaz végigveszi a nyelvpolitikai célokat és törekvéseket a mai Kárpátalja területén 1867 és 1991 között.

Csernicskó a nyelvpolitika fogalmi tisztázását követően részletesen bemutatja a nyelvpolitika különböző korszakait Kárpátalján. A tárgyalt fejezet a történettudományi periodizációt követi. Az egyes korszakokat tárgyaló részekben az adott állam egésze vonatkozásában vázolja a történelmi eseményeket, annak nyelvpolitikai vonatkozásait, külön kitérve a Kárpátalján zajló eseményekre.

A harmadik fejezetben az előző fejezetek logikái szálát folytatva – azonban lényegesen részletesebben – mutatja be a mai nyelvi helyzetet Ukrajnában. Megismerhetjük Ukrajna geopolitikai és földrajzi helyzetének sajátosságait, a történelemből megörökölt különböző regionális sajátosságokat és eltéréseket, kül- és belpolitikai törekvéseket, azok összefüggéseit és hatásait az ország nyelvi, nyelvpolitikai helyzetére. A szerző olyan *kényes* politikai és társadalmi folyamatokat is boncolgat a fejezetben, amelyek jelentősen befolyásolják mind az ország, mind az országban élő kisebbségek nyelvének különböző aspektusait. A szerző véleménye szerint a függetlenség elnyerése óta az ukrán állam nyelvpolitikájának leghangsúlyosabb törekvése az ukrán államnyelvi státuszának megerősítése, az ukrán nyelv használati körének folyamatos bővítése.

E fejezetben részletesen kitér a szerző a kisebbségi nyelvhasználat jogi kezeire, a nyelvhasználatot szabályozó nemzeti jogi környezetre. Külön rész foglalkozik a ruszinokkal és a ruszin nyelv kérdésével is, hiszen Kárpátalja nyelvi helyzete kapcsán nem kerülhető meg a ruszin nép nemzetiségi és nyelvi kérdése. Ukrajna hivatalos álláspontja szerint a ruszinok az ukrán nemzet egyik néprajzi csoportja, az általuk beszélt nyelv pedig csupán az ukrán nyelv egyik nyelvjárása. A szerző a fejezet végén végigveszi azokat a lehetséges esélyeket, melyek a kisebbségi nyelvek státuszának a rendezésére szolgálhatnak, bemutatva azokat a főbb törésvonalakat, amelyek az országban zajlanak, így például az államnyelv és kisebbségi nyelvek használatát zászlajára tűző politikai csatározásokat, törvényeket, és azok lehetséges gyakorlati vonatkozásait is.

A határon túli régiók közül Kárpátalján a legalacsonyabb mértékű az államnyelv ismerete. Ennek okaira már többször rámutattak a kárpátaljai kutatók, közöttük Cserniczkó István is. A könyv negyedik fejezetében a nyelvpolitikának azt az oldalát mutatja be a szerző, hogy milyen hatással van az a nyelvoktatásra, a nyelvvelsajátításra. A nyelvpolitika azt is befolyásolja ugyanis, hogy mely nyelvek és hogyan jelennek meg az oktatási folyamatban – hivatkozik Cserniczkó Nádor Orsolyára, Herbert Christre.¹ S ezáltal a nyelvpolitika közvetett hatással van az állampolgárok nyelvtudására. Ukrajna 20 éves függetlensége óta máig nem teremtette meg a szükséges feltételeket az ukrán nyelv elsajátításához a kisebbségi polgárai számára. Ennek hátterében a könyv írója a nyelvi kisebbségek szegregációjának elősegítését látja. Tove Skutnabb-Kangas nyomán² az államnyelv oktatásának jelenlegi körülményeit az ún. szegregációs oktatási modellhez hasonlítja, mely modell alkalmazásának lényege, hogy az oktatás a kisebbség nyelvén folyik, és nem vagy csak nagyon alacsony határfokon oktatják a többségi nyelvet a kisebbség szegregálása céljából. Ezt az elképzelést szlovákiai magyar nyelvészek a saját országuk nyelvpolitikája kapcsán szintén hasonló módon fogalmazták meg. Az érvényesülés, az egyenlő esélyek biztosítása érdekében kínálja

az állam az ukrán nyelvet, az ukrán nyelven való oktatást polgárai számára – írja Csernicskó István –, ezzel biztosítva az esélyegyenlőséget, az egyenlő jogokat. Tehát az a tendencia, hogy egyre több szülő dönt gyermeke számára a többségi, vagyis az ukrán nyelven való iskoláztatás mellett, nem véletlen, hanem Ukrajna állami nyelvpolitikájának következménye. A megoldást azonban nyilván nem a többségi nyelven való tanulásban, az anyanyelvi iskolarendszer feladásában látja a szerző sem, hanem az anyanyelven oktató iskola keretén belül keresendő az államnyelv elsajátításához vezető lehetőségek, amelyek additív kétnyelvűséghez vezetnek, mely hozzáadó jellegénél fogva támogatást élvez eddig minden kárpátaljai nyelvész, nyelvpolitikus részéről.

A következő fejezetben a kárpátaljai nyelvpolitika tágabb kontextusa kerül bemutatásra. Itt egyrészt világossá válik az olvasó számára az egyes történelmi korokban mely nyelvek milyen használati státuszt kaptak, másrészt kontrasztíve a szem elé tárul a kárpátaljai magyar közösség nyelvpolitikai helyzete más kisebbségi magyar közösségekével szemben. Az anyaországi nyelvpolitika sem marad érintetlenül, hiszen megkerülhetetlen e kérdéskör tárgyalásakor. A magyar nyelv fennmaradását Magyarországon kívül hosszú távon elsősorban a politikai tényezők befolyásolják – állapítja meg Csernicskó könyve ötödik fejezetének tanulságaként, majd hozzáteszi: nem a magyar nyelvet kell védeni a többségi nyelv hatásaitól, hanem a nyelvet beszélő közösség nyelvhasználati jogait kell bővíteni. Arra kell törekedni, hogy a közösség minél több helyzetben használni tudja anyanyelvét, hiszen a nyelvet használata tartja fenn.

A könyv utolsó fejezete a kárpátaljai magyar oktatás viszonylatában próbál választ keresni arra a kérdésre, van-e lehetőség az iskolai nyelvtanítás hatékonyságának növelésére, a nyelvpolitika befolyásolására. Rögtön felmerül ezzel kapcsolatban az első, talán legjelentősebb probléma, hogy az ukrainai oktatási rendszer erősen centralizált, vagyis az iskolai tantervek, tankönyvek használata Kijevben dől el, ott engedélyezik azok használatát. A kisebbségi helyzet folyamánként pedig a kisebbségi oktatás kérdésköre nemcsak szakmai, de politikai vonatkozásokkal is bíró kérdéssé válik, tehát a többség versus kisebbség viszonylatba kerül. Ez konfliktusforrás lehet, hiszen a többség és a kisebbség tágabb társadalmi céljai nem feltétlenül esnek egybe. A kárpátaljai magyar közösség számára mind az integráció, mint a nemzeti azonosságtudat, mind pedig a magyar nyelv megtartása érdekében a magyar nyelven oktató iskolatípust javasolja a szerző – Bartha Csillára hivatkozva – a leginkább megfelelőnek.³ Nem feledkezik meg azonban az államnyelv eredményes és hatékony oktatásának megoldásra váró problémájáról sem, ám mindezt a magyar nyelvű iskolán belül képzei el.

A (tan)nyelvi problémák mellett további kihívásokra és problémákra is felhívja a figyelmet az író, melyeket ugyancsak nem lehet figyelmen kívül

hagyni. Így például a demográfiai tényezők, a magyar nyelvű képzés piac-képessé tétele stb., melyek mind-mind a kárpátaljai magyar nyelvű képzéseket, intézményhálózatot, s elsősorban azok használóinak, tehát a kárpátaljai magyarok társadalmi mobilitásának pozitív irányú elősegítését hivatottak szolgálni.

Csernicskó István monográfiáját nem csak a nyelvészeknek, illetve a nyelvpolitika iránt érdeklődőknek ajánljuk figyelmébe. A nyelvpolitika szerkesztésének a történelemnek, így tehát a Kárpátalja iránt érdeklődők bátran kezükbe vehetik, s nyelvészeti szempontokból kiinduló hasznos és élvezetes olvasmányt kapnak, mely államokról, nyelvekről és államnyelvekről (is) szól.

Jegyzetek

- ¹ NÁDOR Orsolya: Nyelvpolitika és oktatás – történeti háttérvázlat, In: BARTHA Csilla – NÁDOR Orsolya – PÉNTEK János (szerk.): *Nyelv és oktatás kisebbségben. Kárpát-medencei körkép*, Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2011, 21–55. p.; CHRIST, Herbert: Az európai nyelvpolitika kihatásai az idegennyelv-oktatásra, In: SZÉPE György – DERÉNYI András (szerk.): *Nyelv, hatalom, egyenlőség. Nyelvpolitikai írások*, Corvina, Budapest, 1999, 197–208. p.
- ² SKUTNABB-KANGAS, Tove: *Language, Literacy and Minorities*, A Minorities Rights Group Report, London, 1990, 37. p.; SKUTNABB-KANGAS, Tove: *Nyelv, oktatás és a kisebbségek*, Teleki László Alapítvány, Budapest, 1997.
- ³ Vö. BARTHA Csilla: A kisebbségi nyelvek megőrzésének lehetőségei és az oktatás, In: NÁDOR Orsolya – SZARKA László (szerk.): *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003, 56–75. p.